

Zapomenutá kapitola z dějin slovensko-uherských vztahů

Halász, I.: Cirkev, národ, štát. Daniel Bachát a jeho budapeštianske roky (1873-1906). Pázmány Péter Katalikus Egyetem, Esztergom-Piliscsaba 2003, 118 s.

Práce mladého maďarského slovakisty Ivana Halásze *Cirkev, národ, štát. Daniel Bachát a jeho budapeštianske roky (1873-1906)* vychází z vědecko-výzkumného programu Katedry slovakistiky Filozofické fakulty Katolické univerzity Petra Pázmányho v Píliščabě, který se zaměřuje na zkoumání „slovacity“ v širším uherském kontextu, na rozmanité projevy a reakce slovenských intelektuálů spolupracujících v období nejen tzv. dualismu s uherským režimem a jeho státní ideologií. Sémantické rozpětí široké škály postojů od národoveckého odmítání všeho maďarského až k vědomému příklonu k maďarónství dokumentuje složitou národnostní, sociální a konfesijní situaci Uherska druhé poloviny 19. století, která byla často jak v slovenské, tak v maďarské historiografii zjednodušována a jednostranně hodnocena podle etnické příslušnosti badatele. Jde tu o formulování samotné podstaty metodologického studia historických procesů probíhajících na území tzv. velkého Uherska i s jeho horní slovenskou částí. Konstituující se slovenské národní hnutí čerpající z genetické blízkosti slovanských jazyků a ideje vzájemnosti se logicky střetávalo se státoporným pocitem uherské identity daným dlouholetou příslušností ke konkrétnímu teritoriu, kultuře, tradici a analogickým psychickým archetypům. Současný slovenský historik Tibor Pichler v monografii *Národovci a občania* (Bratislava 1998), v níž analyzuje genezi slovenského politického myšlení v 19. století, dokonce relativizuje slovenskou národní společnost jako ucelenou a uzavřenou sociální jednotku a spíše zdůrazňuje existenci celouherské společnosti, v jejímž rámci se odehrávala pozvolná emancipace slovenské pospolitosti jako rozsahem omezené aktivity slovenských národovců.

I. Halász proměnlivý poměr uherskosti a slovacity demonstuje na osobnosti a díle **Daniela Bacháta** (1840-1906), slovenského evangelického kněze a spisovatele působícího nejdříve v Liptově, tvůrce příležitostní poezie a sentimentálně didaktické novelistiky s vlasteneckým podtextem. Slovenská historiografie (A. Mráz, I. Kusý, S. Šmatlák ad.) včetně klasika slovenské literární historie J. Vlčka interpretovala Bacháta publikujícího pod pseudonymem Miloslav Dumný jako konzervativně orientovaného literáta, vzdáleně ještě inspirovaného štúrovskými idejemi, který žánrově osciloval mezi pozdním romantismem a raným realismem a který recepčně oslovoval národní inteligenci a drobné měšťanstvo. Vyložené negativně pojímala Bachátovo budapešťanské období po roce 1873, kdy se autor na pozvání slovenských evangeliků odstěhoval do hlavního města jako farář místní komunity a kdy se pragmaticky odklonil od původní beletristické tvorby na úkor organizačních a konfesijních činností, která mu vynesla uznání uherských oficiálních kruhů: Bachát byl oceněn řadem Františka Josefa I. a roku 1905 byl zvolen biskupem evangelické církve.

I. Halász na základě detailního výzkumu archivních materiálů Evangelického krajského archivu v Budapešti a analýzy publicistických a beletristických textů toto Bachátovo kanonizované zařazení zpochybňuje, snaží se spíše pochopit kořeny a motivaci spisovatelovy sociální mobility jako jistého vzoru a možné cesty realistického „přežití“: uchovat si základ slovenského cítění a zároveň úspěšnou církevní kariérou dosáhnout veřejného uznání od „neslovenského“ okolí a tím z pozice svého postavení pomáhat národní myšlence každodenní osvětovou prací. Halász právem Bacháta zařazuje do početné nejroz-

šířenější tzv. šedé zóny: nikoli náhodou Bachát tímto postojem inspiroval tehdy mladého slovenského žurnalistu a pozdějšího politika Milana Hodžu, který úspěšně dokázal v zájmu Slovenska spolupracovat s řadou protikladných politických subjektů.

Uherskost nebyla vědomou alternativní volbou, nýbrž objektivní historickou realitou, která formovala i ty, kteří nikdy nemohli zapřít slovenský etnický původ. Případ Bachátovy sociální mobility ukazuje, že loajalita, schopnost kompromisu a politicko-konfesijní tolerance nemusela zákonitě znamenat maďarizační asimilaci či tolik odsuzované maďarónství. Nabízí se tu i analogie s česko-německými vztahy počátkem národního obrození: sociálně-ekonomické formování novodobé společnosti nebylo myslitelné bez vytvoření vlastní vedoucí vrstvy: její vznik však byl vázán na znalost němčiny jako vhodnějšího komunikačního prostředku než čeština; němčina umožňovala lepší sociální mobilitu a tím intenzivněji ovlivňovat dění kolem sebe, zároveň zde hrozilo nebezpečí odnárodnění: hranice mezi oběma postoji měla často splývavé kontury a byla velmi úzká a někdy obtížně identifikovatelná. Rozdíl mezi českou a slovenskou situací byl zřejmý v otázce státoporného povědomí: Čech mohl aspoň symbolicky operovat s nezpochybnitelným historickým právem, Slovák s právem přirozeným opírajícím se právě o nezřetelná jazyková etnická kritéria, s nimiž v Uhersku mohli více argumentovat pouze Maďaři jako státoporný národ. Vyplývá to mj. z dopisu superintendenta evangelické církve svému podřízenému D. Bachátovi z 26. 1. 1882: „...jazyk je len prostriedkom, cieľom je však všeobecné blaho vlasti. V historickom zmysle je maďarský národ zakladateľom uhorského štátu. V tomto štáte je dorozumievacím prostriedkom medzi ľuďmi rozličných jazykov maďarčina, tento fakt však nevylučuje to, aby každý miloval, pestoval a používal aj svoj materinský jazyk“ (s. 74).

Halászovu monografii tvoří rozsáhlá studie (zabírá více než polovinu textu), k níž je připojena příloha obsahující dopisy adresované Bachátovi a nekrology z dobové publicistiky včetně bohaté fotografické dokumentace. Přepisy dopisů však textologicky kolísají mezi kritickým a diplomatickým vydáním. Jak uvádí autor, maximální snaha přiblížit originál vedla k odchýlení od současných jazykových zvyklostí (s. 69). Pro případ historické edice, která nevychází samostatně, je výhodnější a funkčnější důsledně dodržet kritickou úpravu zvláště, jsou-li v příloze uváděny fotografické kopie dopisů. Rovněž uváděná bibliografie Bachátova díla mohla být vzhledem k monografickému charakteru studie kompletnější a nikoli jen uvádět texty citované či související s tematikou. Celkově je Halászova kniha vhodnou ukázkou propojení filologického a areálového přístupu ke kulturním dějinám. Možná, že více prostoru mohlo být věnováno čistě literárním interpretacím uváděných textů včetně zhodnocení Bachátových překladů: absence či přítomnost estetické funkce nemusí být hlavním důvodem pro volbu jinak opodstatněného sociologicko-historického přístupu. Hlavní význam monografie spatřuji v tom, že na příkladu osobnosti a díla zapomenutého slovenského literáta citlivě upozorňuje na složitost národních poměrů v Uhersku, vedle historického exkursu do dějin slovenské komunity v Budapešti konkrétně objasňuje sémantiku vzájemného poměru uherskosti a slovenskosti, aniž by sklouzla z vědeckého diskursu do esejismu či laciného ideologizování.

Miloš Zelenka